

SASHALMI Ádám

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskola, Pécs

PhD student

University of Pécs, Earth Sciences Doctoral School, Pécs, Hungary

sashadam@gamma.ttk.pte.hu

**AZ ALPOK-ADRIA MUNKAKÖZÖSSÉG LÉTREHOZÁSA
MÖGÖTTI OLASZ GEOPOLITIKAI ÉS GEOÖKONÓMIAI
ELKÉPZELÉSEK**

*THE ITALIAN GEOPOLITICAL AND GEO-ECONOMIC
PERSPECTIVES BEHIND THE CREATION OF THE
ALPS-ADRIATIC WORKING COMMUNITY*

ABSTRACT

The aim of this essay is to study the geopolitical and geo-economic perspectives and incentives relating to the creation of the Alps-Adriatic Working Community from the point of view of the Italian state and Italian regions. According to the first thesis behind the launching of the initiative, there were political will and economic constraint. According to the second thesis, the cooperation was subservient for every member, thus the economic differences may decrease between the regions within the territory of the cooperation. The results show that the opening towards the Central-European region was not unique and not the first in the Italian foreign policy. There were also political wills such as the ideas of the center-left leadership in Friuli-Venezia Giulia. There were economic constraints as well on both national and regional level. In the 1970s, Italy was struck by economic crisis and some regions wanted to come out from the peripheral situation. Due to the lack of possible comparison of available data, the essay can not answer issues about the change of economic differences, however, it has proven that the relative values of the founding Italian regions decreased after they had given up cooperating in the region.

Kulcsszavak: Alpok-Adria Munkaközösség, Olaszország, Közép-Európa, régiók, regionális együttműködés

Keynotes: Alps-Adriatic Working Community, Italy, Central Europe, regions, regional cooperation

1. Bevezetés

A tanulmány célja megválaszolni a kérdést, hogy mik voltak azok a körülmények és stratégiák, amelyek az olasz régiókat és Olaszországot az Alpok-Adria Munkaközösség létrehozására sarkallták. Az első hipotézisem szerint a kezdeményezés elindítása mögött egyaránt volt politikai akarat és gazdasági kényszer. A második hipotézisem pedig azt állítja, hogy az együttműködés mindegyik tag számára előnyökkel járt, amely az együttműködésben résztvevő régiók fejlettségbeli különbségeinek csökkenésében nyilvánult meg. A Közép-Európa felé való olaszországi nyitás geopolitikai háttérét vizsgálta Marco Antonsich,¹ akinek írása nagyon jó alapot adott a cikkhez. Az olaszországi regionális és gazdasági jellemzők megértéséhez forrásul szolgáltak Horváth Gyula művei.^{2,3} Az olasz politikai szándékok, motivációk értékeléséhez elengedhetetlen az olasz külpolitikai jellemzőinek figyelembevétele, azok értékelése, amelyhez pedig elsősorban Czékus Bálint⁴ és Horváth Jenő⁵ írásai adtak jó támpontot. Az említett szerzőkön kívül felhasználásra került több olasz és magyar geográfus, közgazdász, társadalomtudós tudományos műve, valamint az interneten elérhető leíró jellegű, illetve statisztikai forrás.

2. Módszertan

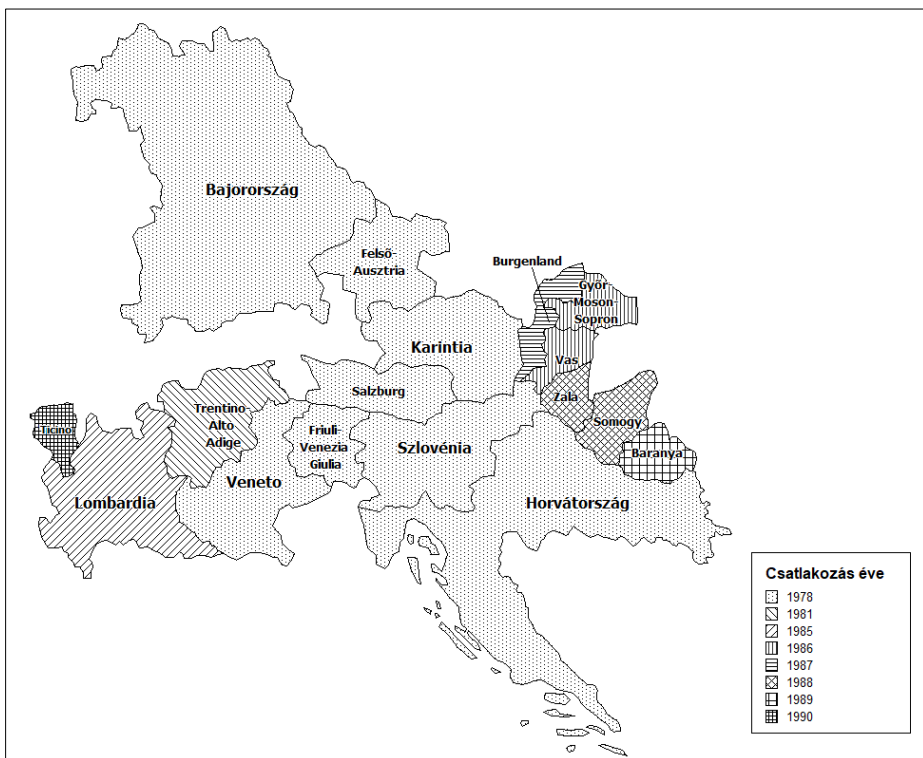
A tanulmány elsősorban a releváns magyar és külföldi szakirodalom feldolgozására épül. Ezt kiegészítve az interneten elérhető leíró jellegű forrásokkal, illetve az Alpok-Adria Szövetséggel⁶ történt személyes kapcsolatfelvétel során a Szövetség által megosztott információkkal. A tanulmányban statisztikai adatok elemzésére is sor került, amelyhez az alapadatok az Eurostat⁷ honlapjáról letölthető táblázatokból származnak, az elemzés eredményei pedig kartogramok formájában kerültek bele a cikkbe.

3. Az Alpok-Adria Munkaközösség létrehozása és az együttműködés által kitűzött célok

Az Alpok-Adria Munkaközösséget 1978-ban hozta létre négy ország nyolc regionális önkormányzata Velencében. Németországból Bajorország, Ausztriából Felső-Ausztria, Karintia és Stájerország, Olaszországból Friuli-Venezia Giulia és Veneto, Jugoszláviából pedig Szlovénia és Horvátország voltak az alapító tagok. Ezt követően először olasz tagokkal bővült a Munkaközösség, 1981-ben Trentino-Alto Adige, majd 1985-ben Lombardia csatlakozott. Egy évvel később Magyarország két

megyéje, Győr-Moson-Sopron és Vas is felvételt nyert az együttműködésbe. 1987-ben csatlakozott az osztrák Burgenland. 1988-ban a magyar Somogy és Zala, 1989-ben pedig Baranya megyék is a kooperáció részévé váltak. Utolsóként pedig 1990-ben a svájci Ticino kanton is csatlakozott (1. térkép). Ezen kívül megemlíthető még, hogy Szlovákia, Bosznia-Hercegovina és Montenegró is benyújtotta csatlakozási szándékát, azonban a plenáris ülés elutasította a jelentkezésüket.⁸

1. térkép: Az Alpok-Adria Munkaközösség tagjai
Map 1.: Members of the Alps-Adriatic Working Community

Saját szerkesztés

Az alapítók az együttműködés céljait a Velencei Kiáltványban fektették le. A célok közt szerepelt az Alpokon áthaladó közlekedési útvonalak fejlesztése, a kikötői forgalom és kereskedelem összehangolása, közös energiatermelés és szállítás, együttműködés a mezőgazdaság, az erdőgazdálkodás és a vízgazdálkodás területén, turizmus fejlesztése, természet- és környezetvédelem, együttműködés a tájtervezés és a településfejlesztés területén, valamint a kulturális és tudományos kapcsolatok javítása.⁹

2. A Munkaközösség és az európai geopolitikai helyzet alakulása

A Munkaközösség létrehozását és működését egyaránt befolyásolta az aktuális nagyhatalmi politika alakulása Európában. Az együttműködés a bipoláris világrend idején jött létre 1978-ban, ekkor Európa megosztott volt az Amerikai Egyesült Államokkal szövetséges nyugati liberális, demokratikus országok és a Szovjetunió érdekszférájába tartozó szocialista államok csoportja között. Az Alpok-Adria Munkaközösség létrehozása azért számított kivételesnek a korszakban, mert a résztvevő regionális önkormányzatok különböző politikai és gazdasági berendezkedésű államokhoz tartoztak. Az alapításkor Németország és Olaszország az Európai Közösségek (EK) és az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) tagjai voltak, Ausztria az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) katonailag semleges tagállama volt, Jugoszlávia pedig szocialista berendezkedésű, el nem kötelezett ország volt. Majd az 1980-as években csatlakoztak a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) és a Varsói Szerződés (VSZ) tagországának, Magyarországnak a megyéi.

A Munkaközösség létrehozásának kedvezett, hogy a két tömb közeledett egymáshoz, az 1970-es évek vége az enyhülés időszaka volt. Ekkor kezdődött az úgynevezett Helsinki folyamat, ekkor jött létre az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ). Az Alpok-Adria Munkaközösség létrejöttében és további működésében pedig meghatározó maradt a „Helsinki gondolat”. 1988-ban a millstatti plenáris ülésen az együttműködés tagjai nyilatkozatban erősítették meg, hogy a Munkaközösség céljai és tevékenysége összhangban vannak az EBEÉ záróokmányával.¹⁰ Az együttműködést azonban nem csak befolyásolták a geopolitikai viszonyok, hanem a Munkaközösség is tudott alkalmazkodni a geopolitikai változásokhoz. Erre jó példa, hogy 1988-ban a velencei plenáris ülésre még meghívták az EK, EFTA és a KGST képviselőit. 1991-ben pedig a linzi plenáris ülésen a délszláv válságra reagálva megegyeztek, hogy a csoport tagjait érő agresszió esetén közösen lépnek fel katonailag. Illetve követelték Szlovénia és Horvátország elismerését, már akkor, amikor például a német és olasz kormányok még az egységes Jugoszláviát támogatták.¹¹ Az európai integráció elmélyülését és lehetséges terjeszkedését is szem előtt tartva megfogalmaztak olyan célokat, amelyek az EK-val való összhangot célozták például az integráció és szubszidiaritás vagy az együttműködés európai intézményekkel.¹²

3. Olaszország külpolitikai céljai és gazdasági helyzete az együttműködés létrehozásakor

Az olasz állam érdekeltségét jól jelzi, hogy 1988-ban az együttműködés tízedik évfordulója alkalmából megrendezett velencei plenáris ülésen jelen volt az olasz állam- és kormányfő is.¹³ Olaszország külpolitikájában egyébként nem volt új keletű a Közép-Európa felé történő nyitás. A két világháború közötti időszakban az olasz állam aktív külpolitikát folytatott a régió országaival.¹⁴ A második világháborút követően azonban az ország a Nyugat felé fordult, annak integráns részévé vált, míg a Közép-Európa politika kevésbé volt hangsúlyos.¹⁵ A nyitással Olaszország saját gazdasági érdekeit kívánta érvényre juttatni a térségben,¹⁶ illetve versenyezni kívánt a közép-európai német gazdasági befolyással.^{17, 18}

A Közép-Európa felé fordulás másik oka pedig belső eredetű. Az 1970-es években Olaszországot gazdasági visszaesés sújtotta. Az akkori olasz gazdaság húzóerejét jelentő, hagyományos, fordista iparágak válságba kerültek.^{19, 20} Miközben az ország északkeleti régiói, amelyek a fejlesztési támogatásokból kimaradtak, gazdasági növekedésnek indultak. Ez az úgynevezett „Harmadik Olaszország” jelenség, az északkeleti régiók kis- és középvállalkozásai az innovációra alapozva produkáltak látványos gazdasági fejlődést.²¹ Olaszország pedig ezeknek a régióknak a lehetőségeit kívánta tágítani, hogy gazdasági erősödésükkel hozzájáruljanak a makrogazdasági növekedéshez.

4. Az együttműködésben részt vevő olasz régiók jellemzői

Az Alpok-Adria Munkaközösségben résztvevő olasz régiók, Lombardiát leszámítva Északkelet-Olaszországhoz vagy, Giorgio Fuá kifejezésével a „városállamok Itáliájához” tartoznak.²² A térség városszerkezete az egyedi történelmi fejlődés következtében jellemző, hogy nem alakultak ki nagyobb centrumok, inkább több kisebb központ együttes jelenléte az általános. A nagyobb centrumok hiánya ellenére mégis komoly nemzetközi funkciót ellátó szolgáltatások koncentrálódnak ezen a területen.²³ Északkelet-Olaszországban számottevőek a nyelvi és etnikai kisebbségek, elsősorban a szlovének Friuli-Venezia Giuliaiban, valamint a németajkúak és ladinok Trentino-Alto Adigeben. Az együttműködésben, kevesebb hangsúllyal, de a kezdetektől szerepet játszott a határon túli kisebbségek védelme is.²⁴ Egy szintén fontos jellemző, hogy ezek a régiók, Lombardiával együtt, eltérő ideig a Habsburg monarchiák részei voltak. A „Harmadik Olaszország” jelenség következtében megváltozó

olasz regionális politika hatására pedig erősödött a regionalizmus,²⁵ így felértékelődtek azok a regionális kapcsolatok is az olasz régiók számára, amelyek meghatározóak voltak a történelem során.

A további elemzés céljából kiemeltem három olasz régiót: Friuli-Venezia Giulia, Veneto és Lombardia, amelyek meghatározó szerepet töltek be a Munkaközösségen belül. Ezeknek a régióknak a gazdasági-társadalmi jellemzőit és stratégiai elképzeléseit közelebbről is megvizsgáltam.

4.1. Friuli-Venezia Giulia

Az olaszországi régiók közül talán Friuli-Venezia Giulia volt leginkább érdekelt abban, hogy az Alpok-Adria Munkaközösség létrejöjjön. A régió 1963-ban kapott autonóm státuszt, amelynek következtében önállóan határozhatta meg politikáját, akár az országhatáron túlmutató elképzelésekben is. A Munkaközösség létrehozásának idején, a régió élén balközép politikai vezetés állt, amelynek nem titkolt szándéka volt a Jugoszláviával és más szocialista országokkal való együttműködés elmélyítése. A politika mellett meghatározta Friuli-Venezia Giulia aktivitását a kezdeményezésben, hogy a bipoláris világban kialakult helyzet akadályozta a régiót, hogy kihasználhassa kedvező geopolitikai pozícióját. A katonai szembenállás miatt nem volt képes „Kelet-Európa kapujaként” funkcionálni, Trieszt pedig nem tudta ellátni azt a közvetítő és logisztikai kulcsszerepét, ami még a hidegháború előtt jellemezte. A vasfüggöny korlátozta a régió gazdasági fejlődésének lehetőségei, Friuli-Venezia Giulia Olaszország periférikus térségének számított. A nyitással pedig a régió ebből az állapotból kívánt kitörni.²⁶

4.2. Veneto

Friuli-Venezia Giulia mellett a másik olaszországi alapító, Veneto is kapuszerepét kívánta előtérbe helyezni a Munkaközösség létrehozásával. Hasonlóan, ahogy Friuli-Venezia Giulia elképzeléseiben Trieszt, Veneto stratégiájában Velence is kiemelt szerepet játszott. A közlekedés és a logisztika fejlesztésében mindkét régió potenciált látott, nem véletlenül került a kitűzött célok közé az Alpokon áthaladó közlekedési útvonalak fejlesztése, valamint a kikötői forgalom és kereskedelem összehangolása. Velence esetében problémát jelentett, hogy a kikötőváros viszonylag gyenge közlekedési és elosztó szolgáltatásokkal rendelkezett. Ismerve Velence adottságait megállapítható, hogy a turizmusfejlesztés, illetve a természet- és környezetvédelem sem véletlenül kerültek be a Velencei Nyilatkozat kitűzött céljai közé. Az idegenforgalom komoly húzóerőt képvisel Velence gazdaságában. A természet- és környezetvédelem tá-

mogatását pedig az indokolta, hogy a városba települt olaj- és petrolkémiai ipar komoly környezeti károkat okozott, a Velencei-lagúna pedig összegyűjti az olasz folyókban felgyülemlt szennyeződések.²⁷

4.3. Lombardia

Lombardia kiemelését azért tartottam indokoltnak, mert alapvetően eltérő adottságokkal rendelkezik, mint a Munkaközösségben részt vevő többi olasz régió. Lombardia nem az 1970-es években felemelkedő Északkelet, hanem Olaszország hagyományos ipari centrumának, az „Első Olaszországnak” része. A régió központjának, Milánónak gazdaságban betöltött szerepe kiemelkedő. Gazdasági vonzása, sok tekintetben, egész Olaszországban érvényesül,²⁸ sőt nemzetközi szinten is jelentős. Az eleve nyitott gazdaságú Lombardia stratégiáját, ezért elsősorban a terjeszkedő, expanzív gazdaságpolitika motiválta. A cél egyértelműen a piacszerzés, a gazdasági vonzáskörzet tágítása és a befolyás növelése volt. Lombardia számára akkor értékelődött fel leginkább az Alpok-Adria Munkaközösség, amikor megtörténtek a kelet-közép-európai rendszerváltozások, s így lehetőség nyílt a kapitalizmusra áttérő államok piacain való terjeszkedésre.²⁹

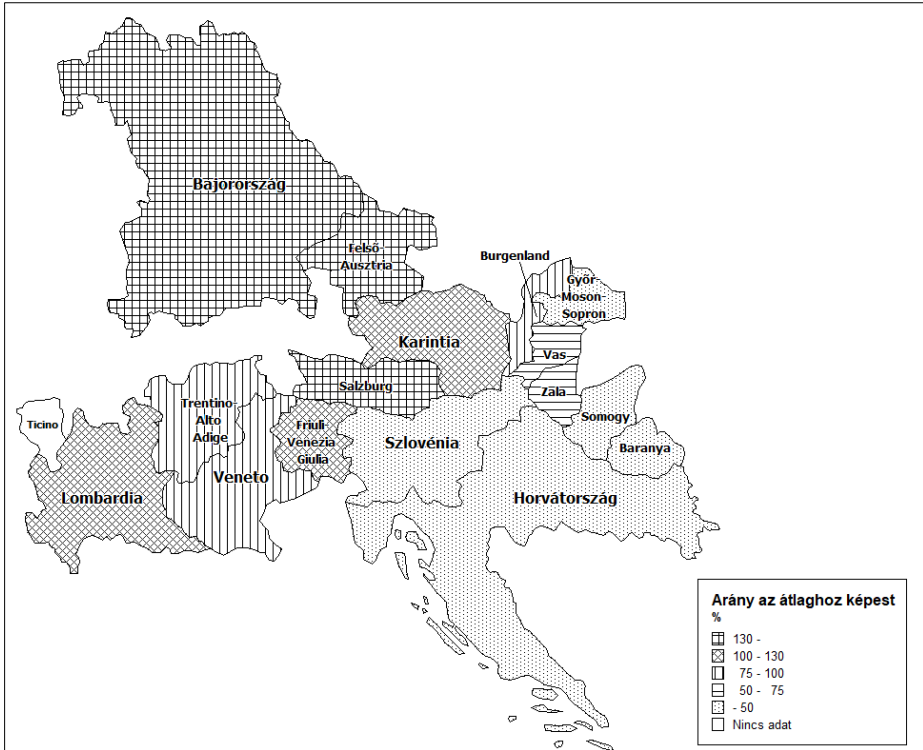
5. Eredmények és az együttműködés utóélete

Az együttműködés első évtizedében még az információcsere és az infrastruktúra összehangolása volt hangsúlyos, majd egyre jelentősebbé vált a gazdasági szervezetek közötti tapasztalatcsere is.³⁰ Egy látványos eredmény, az olasz beruházások megnövekedése az Alpok-Adria Munkaközösség által lefedett térségben. Az 1990-es évek elejéig a legdinamikusabban Magyarországon növekedett az olasz érdekeltségű vállalatok száma.³¹

Az 1990-es évektől azonban esni kezdett a Munkaközösség jelentősége. Először a közép-európai országok közötti multilaterális együttműködés, a Közép-európai Kezdeményezés szorította háttérbe,³² majd az Európai Unió (EU) 2004-es, 2007-es és 2013-mas bővítéseinek következtében tovább csökkent a Munkaközösség meghatározó szerepe. 2013-ban, miután Horvátország is csatlakozott az EU-hoz az Alpok-Adria térségbeli együttműködés újjáalakult Alpok-Adria Szövetség néven. Az új kooperációban már Szlovéniából és Horvátországból is nemzeti szint alatti önkormányzatok vesznek részt. Olaszországi tagok viszont jelenleg nincsenek az együttműködésben.³³

A Munkaközösségben részt vevő régiók fejlettségi különbségéről Horváth Gyula végzett számításokat az 1980-as évekből származó adatokkal.³⁴ Horváth az egy főre eső GDP-t vette alapul (2. térkép).

2. térkép: Az egy főre jutó GDP aránya az átlaghoz képest az Alpok-Adria Munkaközösség régióiban, 1986
Map 2.: Share of the GDP per capita compared to the average within the regions of the Alps-Adriatic Working Community, 1986

Horváth, Gyula (1994) 42–60 old. alapján saját szerkesztés

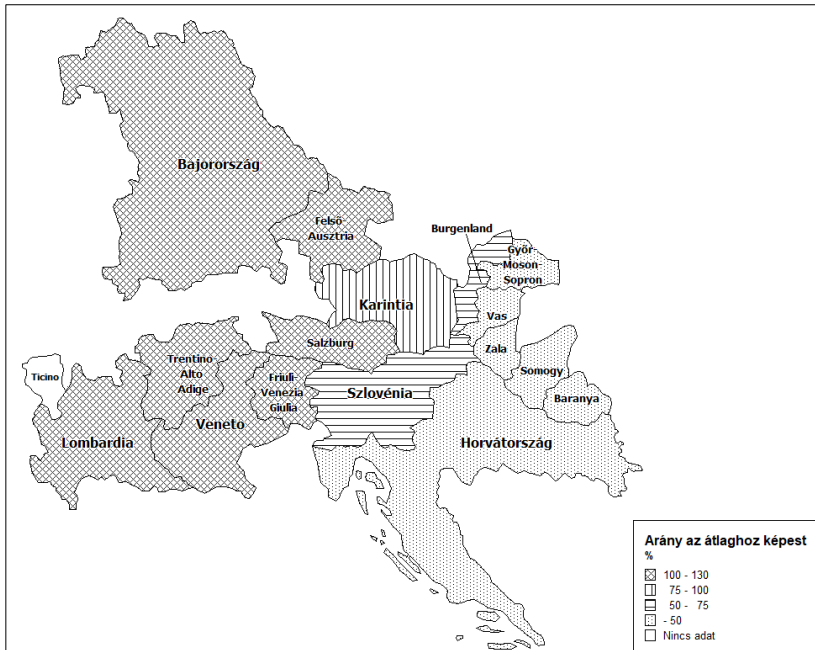
Az ábráról leolvasható, hogy Bajorország Felső-Ausztria és Salzburg kiemelkedő értékekkel rendelkeztek. Szintén átlag fölöttiek voltak Karintia, Lombardia és Friuli-Venezia Giulia értékei. Az átlag 75%-át meghaladó értékkel rendelkező régiók csoportjába Trentino-Alto Adige, Veneto és Burgenland tartozott. A szocialista országokból egyedül Vas és Zala megyék haladták meg az átlag 50%-át, Győr-Moson-Sopron, Somogy és Baranya, illetve Szlovénia és Horvátország értékei nem érték el az átlag felét.

Az Eurostat adatai alapján kiszámoltam a régiók 2006-os (3. térkép) és 2015-ös (4. térkép) adatait. Horváth eredményeivel az összehasonlítás nem lehetséges, mert eltérő számítási módszerrel dolgozott és több esetben becslésekkel kapta értékeit. Az Eurostat 2006-os és 2015-ös értékeinek összehasonlításából viszont már levonhatók következtetések.

3. térkép: Az aktuális piaci árakon mért egy főre jutó GDP aránya az átlaghoz képest az Alpok-Adria Munkaközösség régióiban, 2006

Map 3.: Share of the GDP per capita at current market prices compared to the average within the regions of the Alps-Adriatic Working Community, 2006

Eurostat adatai alapján saját szerkesztés.

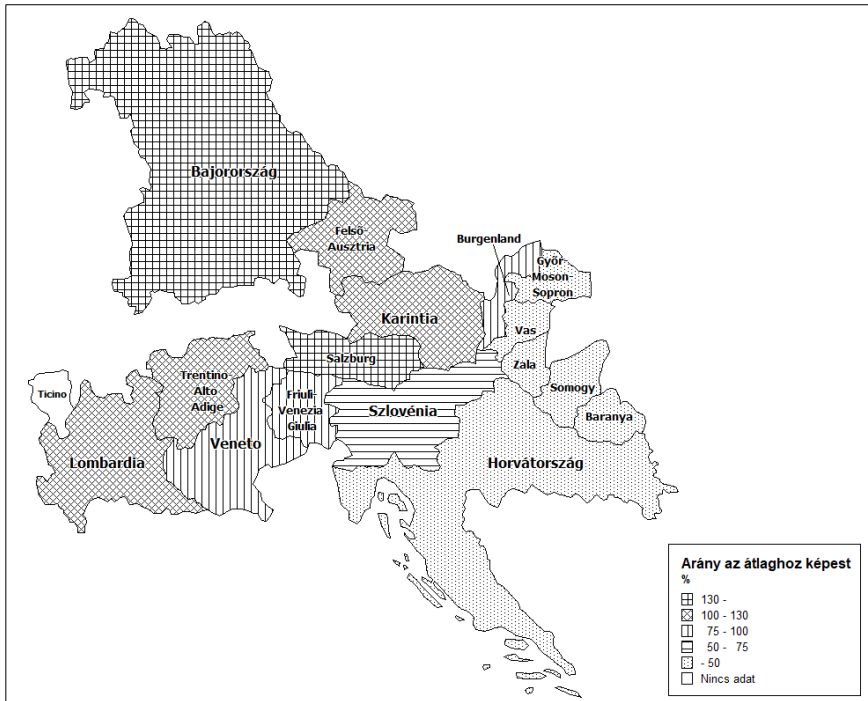
Az ábra szerint az együttműködésben résztvevő, nyugatabbra elhelyezkedő régiók egységesen átlag feletti értékekkel rendelkeztek 2006-ban. Bajorország, az olasz régiók, Felső-Ausztria és Salzburg egyaránt meghaladták az átlagot. Az átlag 75%-ot meghaladó, de átlag alatti területi egység egyedül Karintia volt. Az átlag felénél magasabb értékekkel rendelkezett Burgenland és Szlovénia. A magyar megyék és Horvátország értékei nem érték el az átlag 50%-át.

A 2006-os értékekhez viszonyítva 2015-ben már sokkal színesebb képet kapunk. Kiemelhető Bajorország és Salzburg, amelyek értékei meghaladják az átlag 130%-át. Átlag feletti értékkel rendelkezik Lombardia, Trentino-Alto Adige, Felső-Ausztria és Karintia. Az átlag 75%-át meghaladó, de átlag alatti értékekkel rendelkezik Burgenland, Friuli-Venezia Giulia és Veneto. A poszt-szocialista régiókat tekintve a kép nem változott, Szlovénia meghaladja, míg a magyar megyék és Horvátország értékei nem érik el az átlag 50%-át.

Az olasz tagok szempontjából lényeges, hogy míg 2006-ban Friuli-Venezia Giulia és Veneto értékei átlag felett voltak, 2015-re, miután kiléptek az együttműködésből, átlag alá esett az értékük.

4. térkép: Az aktuális piaci árakon mért egy főre jutó GDP aránya az átlaghoz képest az Alpok-Adria Munkaközösség régióiban, 2015

Map 4.: Share of the GDP per capita at current market prices compared to the average within the regions of the Alps-Adriatic Working Community, 2015

Eurostat adatai alapján saját szerkesztés

6. Konklúzió

Az első hipotézis bizonyítást nyert, az Alpok-Adria Munkaközösség létrehozásának politikai és gazdasági okai is voltak. A második hipotézissel kapcsolatban a rendelkezésre álló adatok összehasonlíthatóságának hiánya miatt a tanulmány nem tudott választ adni a gazdasági különbségek változására az együttműködés alatt, azonban bizonyítást nyert, hogy az olasz régiók relatív fejlettségi szintje csökkent az Munkaközösségből való kilépés után. Az együttműködés bebizonyította, hogy a térségre jellemző, a második világháború előtti regionális kapcsolatok képesek újjáéledni és a térség számára lehetőségeket biztosítani. Például szolgálhat az utókor számára, ahogy az együttműködés alkalmazkodni tudott a geopolitikai kihívásokhoz. Olaszország és az olaszországi régiók számára potenciált jelent a Közép-Európa felé fordulás, sőt a más irányba történő együttműködés keresése végül azt eredményezte, hogy az alapító olasz régiók relatív fejlettségi értékei visszaestek.

JEGYZETEK

1. Antonsich, Marco (2002): Il Nord-Est tra Mitteleuropa e Balcani: il caso del Friuli-Venezia Giulia. In M. Antonsich, A. Colombo, A. Ferrari, R. Redaelli, A. Vitale, Geopolitica della crisi. Balcani, Caucaso e Asia Centrale nel nuovo scenario internazionale (Geopolitics of the crisis: Balkans, Caucasus and Central Asia and the new international scenario). Egea. Milano. 141–249. old.
2. Horváth, Gyula (1994): Az európai területi munkamegosztás és a régiók versenye. In. Horváth, Gyula (szerk.): Terület- és településfejlesztési politika. Janus Pannonius Tudományegyetem. Pécs. 42–60. old.
3. Horváth, Gyula (2006): Régióközpontok Európában. In. Győri, Róbert–Hajdú, Zoltán (szerk.): Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térsztruktúrák. Dialógus Campus Kiadó. Budapest–Pécs. 171–191. old.
4. Czékus, Bálint (2015): Olaszország. In. Marján, Attila (szerk.): Európa-politológia Tagállamok Európai. NKE Szolgáltató Kft. Budapest. 201–230. old.
5. Horváth, Jenő (2006): Olaszország Kelet-Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig. Grotius e-könyvtár: http://www.grotius.hu/doc/pub/YWJMAR/horvath_jeno_grotius_e-konyvtar_2006.pdf 85. old.
6. 2013 óta az Alpok Adria térségben történő regionális együttműködés.
7. Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat>, 2018. 02. 28-i letöltés.
8. Gyenesei, István (1992): Az Alpok-Adria Munkaközösségről. In. Magyar Közigazgatás 42/10. 609–614. old.
9. The joint declaration of Venice, 20.11.1978, in: <http://www.alpeadria.org/>
10. Antonsich (2002) 141–249. old.
11. Gyenesei (1992) 609–614. old.
12. Uo.
13. Uo.
14. Horváth (2006) 85. old.
15. Czékus (2015) 201–230. old.
16. Novák, Tamás–Sass, Magdolna (1994): A Közép-Európai Kezdeményezésről. In. Kereskedelmi Szemle 35/11. 19–26. old.
17. Uo.
18. Horváth (2006) 85. old.
19. Soriani, Stefano (1993): Veneto régió: gondok és a jövő távlatai. In. Horváth, Gyula (szerk.): Régiók és városok az olasz modernizációban. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Pécs. 95–118. old.
20. Szabó, Pál (2007): Olaszország. In. Próbáld, Ferenc–Szabó, Pál (szerk.): Európa Regionális Földrajza Társadalomföldrajz. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 254–278. old.
21. Szabó (2007) 254–278. old.
22. Fuá, Giorgio (1993): Iparosítás Északkelet- és Közép-Olaszországban. In. Horváth, Gyula (szerk.): Régiók és városok az olasz modernizációban. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Pécs. 71–94. old.

23. Horváth (2006) 171–191. old.
24. Antonsich (2002) 141–249. old.
25. Szabó (2007) 254–278. old.
26. Antonsich (2002) 141–249. old.
27. Soriani, Stefano (1993): Veneto régió: gondok és a jövő távlatai. In: Horváth, Gyula (szerk.): Régiók és városok az olasz modernizációban. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Pécs. 95–118. old.
28. Szabó (2007) 254–278. old.
29. Mussati, Giuliano (1993): Iparosítás Északkelet- és Közép-Olaszországban. In: Horváth, Gyula (szerk.): Régiók és városok az olasz modernizációban. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Pécs. 133–152. old.
30. Horváth (1994) 42–60. old.
31. Novák-Sass (1994) 19–26. old.
32. Antonsich (2002) 141–249. old.
33. Alpok-Adria Szövetség: <http://www.alps-adriatic-alliance.org>, 2018. 03. 01-i letöltés
34. Horváth (1994) 42–60 old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alpok-Adria Szövetség: <http://www.alps-adriatic-alliance.org>, 2018. 03. 01-i letöltés
- Antonsich, Marco (2002): Il Nord-Est tra Mitteleuropa e Balcani: il caso del Friuli-Venezia Giulia. In M. Antonsich, A. Colombo, A. Ferrari, R. Redaelli, A. Vitale, Geopolitica della crisi. Balcani, Caucaso e Asia Centrale nel nuovo scenario internazionale (Geopolitics of the crisis: Balkans, Caucasus and Central Asia and the new international scenario). Egea. Milano. 141–249. old.
- Czékus, Bálint (2015): Olaszország. In: Marján, Attila (szerk.): Európa-politológia Tagállamok Európai. NKE Szolgáltató Kft. Budapest. 201–230. old.
- Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat>, 2018. 02. 28-i letöltés
- Fuá, Giorgio (1993): Iparosítás Északkelet- és Közép-Olaszországban. In: Horváth, Gyula (szerk.): Régiók és városok az olasz modernizációban. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Pécs. 71–94. old.
- Gyenesei, István (1992): Az Alpok-Adria Munkaközösségről. In: Magyar Közigazgatás 42/10. 609–614. old.
- Horváth, Gyula (1994): Az európai területi munkamegosztás és a régiók versenye. In: Horváth, Gyula (szerk.): Terület- és településfejlesztési politika. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs. 42–60. old.
- Horváth, Gyula (2006): Régióközpontok Európában. In: Györi, Róbert–Hajdú, Zoltán (szerk.): Kárpát-medence: települések, tájak, régiók, térstruktúrák. Dialógus Campus Kiadó, Budapest–Pécs. 171–191. old.

- Horváth, Jenő (2006): Olaszország Kelet-Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig. Grotius e-könyvtár: http://www.grotius.hu/doc/pub/YWJMAR/horvath_jeno_grotius_e-konyvtar_2006.pdf 85. old.
- Mussati, Giuliano (1993): Iparosítás Északkelet- és Közép-Olaszországban. In: Horváth, Gyula (szerk.): Régiók és városok az olasz modernizációban. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Pécs. 133–152. old.
- Novák, Tamás–Sass, Magdolna (1994): A Közép-Európai Kezdeményezésről. In: *Kereskedelmi Szemle* 35/11. 19–26. old.
- Soriani, Stefano (1993): Veneto régió: gondok és a jövő távlatai. In: Horváth, Gyula (szerk.): Régiók és városok az olasz modernizációban. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja. Pécs. 95–118. old.
- Szabó, Pál (2007): Olaszország. In: Próbáld, Ferenc-Szabó, Pál (szerk.): *Európa Regionális Földrajza Társadalomföldrajz*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest. 254–278. old.
- The joint declaration of Venice, 20. 11. 1978, in: <http://www.alpeadria.org/>, 2018. 11. 25-i letöltés.